

**НОРМАТИВНО ОСИГУРЯВАНЕ НА ЗДРАВНОТО ОБРАЗОВАНИЕ В УЧИЛИЩЕ:
ВЪЗМОЖНОСТИ И ПЕРСПЕКТИВИ**

Светлана Ангелова

119 СОУ „Акад. М. Арнаудов“, ул. „Латинка“ № 8, 1113 София, България

E-mail: sv_p_angelova@abv.bg

**NORMATIVE ENSURING OF HEALTH EDUCATION IN SCHOOL –
POSSIBILITIES AND PERSPECTIVES**

Svetlana Angelova

119th High school “Acad. M. Arnaudov”, 1113 Sofia, 11 Latinka str.

E-mail: sv_p_angelova@abv.bg

ABSTRACT

The purpose of this article is to present opportunities and perspectives for health education in primary, secondary and high school. The problem is analyzed in the prism of Standards for learning content of the subject area “Science and Ecology” Here are discussed some aspects of the health education in other subject areas at school.

Key words: health education, Standards for learning content, knowledge, skill.

Основна ценност за всяка държава е здравето и благосъстоянието на нейните граждани. Здравето е обществен, институционален въпрос, но и личностен – физически, духовен. Обвързано е с широк спектър от въпроси, преобладаващо интерпретирани в смисъла на релацията „човек – среда“ и необходимостта от мерки за устойчивото развитие на тази среда. Днес, повече от всякога здравето се обвързва с осъзнаване зависимостта и отговорността към природата, към нейното опазване и толерантност към всичко живо – на преден план са изведени принципи и правила за природосъобразно поведение на човека. Така се създават отношения, формират се нагласи, изграждат се ценности. Следователно, здравето на човека следва да бъде поставено в полето на образоваността и тук училището има своята ключова роля. На училището като институция, обществото възлага задачата да образова здраво децата и подрастващите, да обезпечи тяхната житейска реализация и като резултат, да осигури състояние на благополучие и просперитет на нацията.

Здравно образование – някои терминологични уточнения

Изследователи на проблема „здравно образование“ са единомислени по отношение множествените ефекти от такъв тип образование – биологични, психологични, социални, икономически, културни, екологични, предвид това, че здравето е в обсега на политически директиви, икономически лостове, екологични дейности, средства за масова информация, интернет и т.н. Здравното образование може да се осъществява с различни средства и по всички възможни начини – университети, училища, болници, фармацевтични структури, общности от хора, както и от здравните служби на всички нива. Този цялостен оглед на здравето, което е равносилно на „благосъстояние“, не е отговорност единствено на здравните органи – всички институции и регулаторни разпоредби, които са замесени в това как живеят хората, трябва да поемат своя дял от отговорността. [1;5]

Здравното образование обхваща едновременно превенция на заболявания и съдействие за оптимално здраве, по отношение откриване на заболявания и тяхното третиране, рехабилитация, също и поддържащи грижи. То се базира на информация за заболявания и затова как да се лекуват, но най-вече как да бъдат предотвратени – чрез убеждаване от страна на връстници, учители или от специалисти в сферата на здравеопазването. Идеята като цяло е насочена към това децата и младите хора да са информирани за заболяванията и да променят нездравословните си навици така, че тези заболявания да бъдат избегнати. [4]

Къде е мястото на училището тук? Ако образоваността се интерпретира през призмата на институционализирането на здравното образование, то съществуват определени фактори, които влияят върху разработването и прилагането на схеми за здравно образование. Didier Jourdan извежда на преден план политическата воля предвид това, че от нея зависи устойчивото участие на общности, също благоприятния климат в училище, подкрепящ добрите практики на обучение, възприятията на самите учители, по отношение ефективността и приемливостта на проблема „здравно образование“ и накрая – факторите, които са свързани с изпълнението на самата програма за здравно образование (обучение и подкрепа от екипи). [4]

Какви са перспективите за здравното образование в Р България (в аспекта общо образование)? В рамките на новия Закон за предучилищното и училищното образование, който влиза в сила от 01. 08. 2016 г., се регламентират нормативно Стандарти за гражданско, здравно, екологично и интеркултурно образование. Това само по себе си е изключително важна стъпка по посока регламентиране на здравното образование в нашата страна. Тези Стандарти ще бъдат и инструмент за очакваните постижения на учениците в края на съответната образователна степен или етап – в този смисъл ще встъпят в ролята си на бъдещи критерии за оценка състоянието на системата по отношение на здравната образованост на учениците. [6]

Необходимостта от Стандарти за здравно образование бе безспорна не само предвид това, че осигуряват необходимото единство в планирането, организацията и управлението на здравното образование в системата, но и поради факта, че ще бъдат своеобразен маркер за отговорностите на държавата, относно качеството на здравното образование в нашата страна. И ако този документ ще постави специален акцент върху здравното образование, то сега действащите Стандарти за учебно съдържание в средното училище, разполагат с достатъчно инструментални възможности за регламентиране на здравна образованост на учениците.

Фокусът в настоящата статия е поставен върху Стандартите за учебно съдържание – в частност, за културно-образователната област „Природни науки и екология“. Целевите и съдържателните възможности за здравна образованост на нормативните документи, са интерпретирани в смисъла на взаимоотношенията „ядра на учебното съдържание – знания, умения и отношения“, в съответните образователни степени и етапи. Анализът на знанието за здравето на човека, е осъществен в два аспекта: единият – отправен собствено към здравето, като иманентна проява на структурно-функционалните зависимости на равнище организъм, другият – към взаимоотношенията на човека със заобикалящата го среда. Представен е и своеобразен „прочит“ на възможностите за здравна образованост на учениците, чрез интеграция на Стандарти за КОО „Природни науки и екология“, със Стандартите за останалите културно-образователни области, представящи цялостната концепция за учебно съдържание в средното училище.

Здравното образование и нормативното му осигуряване, чрез Стандартите за учебно съдържание в средното училище.

Позиционирането на здравното образование в нормативното поле, е задължителен елемент на настоящия анализ предвид това, че Стандартите за учебно съдържание са императивът, детерминантът за учебно съдържание по предметите във всяка от културно-образователните области, включени в Учебния план. Стандартите встъпват в качеството си на механизъм за управление и цялостно регулиране на системата на общото образование. Като базисен документ, подчиняват и предпоставят фактически следващи по ранг нормативни документи – Учебните програми за съответния клас. Учебната програма декомпозира целите (очакваните резултати), в смисъла на взаимоотношенията „ядра на учебно съдържание – знания (понятия, закони, закономерности, теории), умения, отношения, усвоявани и формиращи в съответния контекст и дейности с извеждане на вътрепредметните

и междупредметни връзки за конкретен учебен предмет.

Освен това, „Образователните стандарти са преди всичко средство за управление на качеството на образование” (Методология и технология за създаване на държавните образователни изисквания. [2] Когато става дума за качество на здравна образованост, трябва да се има предвид, че терминът „качество“ е интерпретиран в изключително широк аспект, но като цяло е подчинен на идеята, че потребителите на продукта или услугата би трябвало да са крайните арбитри на това качество. За целите на училищното образование следователно, качеството ще трябва да отговаря на изискванията на обществото като цяло и в частност субекти, пряко и косвено свързани със здравната образованост – ученици, родители, автори на учебници и учебни помагала, експерти, университетски преподаватели и др.

Сравнителният преглед на Стандартите за различните образователни степени и етапи, по отношение възможностите за здравно образование на учениците, ги представя като съвкупност от знания, умения и отношения – обемът и равнището им в рамките на общообразователната подготовка на учениците. Стандартите включват представената по-горе система от изисквания, предявени към равнището на очакваните резултати от обучението в края на съответната образователна степен. [2]

Как е „разположено“ знанието в Стандартите за учебно съдържание в българското училище? Основните съдържателни ядра, които представят познавателната рамка, са структурирани на спираловиден принцип, като обхващат всички образователни степени и етапи. Знанието се „разгръща“ и надгражда като обем и съдържание, съобразно съответните психолого-педагогически изисквания за неговото усвояване. Понятията са базисни елементи на знанието – те следва да бъдат интерпретирани като частнопредметни и интегрални (интердисциплинни) по своята същност.

Когнитивното умение като психоповеденческа система, е представено от специфична предметна част – *знание* и общологическа част – *логически операции*, които по същество са инструментариума за работа със съдържанието се в него знание. [3] Тази цялост на знанията и уменията, следва да бъде интерпретирана в смисъла на паралелното усвояване на различни аспекти на едно и също знание (в неговите елементи), чрез различните учебни предмети. Уменията в Стандартите са йерархично структурирани и функционално свързани – свързаността е резултат от прилагането на методологията при изработването на самия документ. Всичко това позволява неговото интерпретиране и като средство за диагностични процедури – знанията, уменията (и включените в тях отношения), да бъдат предмет на оценка по отношение степента на тяхната усвоеност и формираност от страна на учениците.

Какви възможности за здравна образованост на учениците от начален етап (I – IV клас) осигуряват Стандартите за учебно съдържание? В Културно-образователна област „Природни науки и екология“, знанието за здравето на човека е обособено в рамките на отделно ядро: „Човекът и неговото здраве“, разбирано като своеобразен пласт учебно съдържание. Знанието е представено на равнище структурно-функционална цялост на човешкия организъм, в това число и чрез прилагане на хигиенни правила. Концепцията „структура – функция“, е анализирана през призмата на органите в човешкото тяло и прилагането на хигиенни правила за поддържане здравето на човека. [6]

Базисни когнитивни умения по отношение на това съдържателно ядро са *описва*, *изброява*, *назовава*, *разпознава*. Прави впечатление, че това са умения, съответстващи на равнище „знание“ и „разбиране“ от йерархичната таксономия на Б. Блум. Логическата им част предполага възможности за трансфериране както в хоризонтален план – в рамките на съответния етап, така и във вертикален – по отношение на следващите образователни етапи за съответната културно-образователна област, но също и по отношение на останалите културно-образователни области от Учебния план. И още – така формираните, когнитивните умения от равнища „знание“ и „разбиране“ предпоставят йерархичното им включване в

следващи по ранг умения, съобразно таксономията на Б. Блум.

Едновременно с това, нормативно заложения концепт за учебно съдържание в началното училище, предоставя възможности, здравето на човека да бъде анализирано и през призмата на взаимоотношенията му с околната среда, в рамките на релацията „живо – неживо“. То е обвързано с дейности на човека, водещи до нарушаване на равновесието в природата, а също и с влиянието на вредни за човека вещества, чрез въздействието им върху околната среда. Това предполага прецизен „прочит“ на останалите съдържателни ядра в Стандартите – „Вещества, тела и организми“ и „Природни явления и процеси“ – тук знанието за здравето на човека следва да бъде анализирано от ъгъла на признаците на живото – „отвореност“ към средата и като резултат, осъществяване на жизнени функции. Базисни когнитивни умения тук са: *разграничава, групира, илюстрира с примери*. Ядро „Наблюдения, експерименти, изследвания“, поставя фокусът върху формирането на предметно-практическите умения – *извършване на опити, измерване на температура*, в това число и отправени към човека и неговото здраве.

В рамките на прогимназиален етап (V – VIII клас), културно-образователната „Природни науки и екология“ е представена чрез предметите „Биология и здравно образование“, „Химия и опазване на околната среда“ и „Физика и астрономия“. Стандартите за учебно съдържание по предметите предоставят възможности за формиране на интегрално мислене – знанието за здравето да бъде разбирано в смисъла на природата в нейната цялост и човека като част от нея, чрез включването на интегрални понятия – *вещества, енергия, система, движение* и т.н. Когнитивните умения за операционализиране с това знание имат обща основа – тяхната логическа част следователно може да бъде трансферирана както в рамките на предметите от областта, така и между отделните културно-образователни области.

Предвид спецификата на предметното поле, възможностите за здравна образованост на учениците в прогимназиален етап, се търсят преобладаващо в учебния предмет „Биология и здравно образование“. Знанието за здравето на човека е структурирано по аналогичен на началния етап принцип – като отделност в рамките на съдържателно ядро „Човешкият организъм (структура, жизнени процеси и хигиена)“ и като имплицитно включено в останалите съдържателни ядра – „Структура, жизнени процеси и класификация на организмите“, „Организъм – среда“ и „Наблюдения, експерименти, изследвания“.

Съдържателното ядро „Човешкият организъм (структура, жизнени процеси и хигиена)“, представя човешкият организъм като система – йерархия, взаимоотношения, функциониране в цялост на клетка, тъкан, орган, система от органи, организъм. Поставен е специален акцент върху профилактиката (превенцията) на заболявания и ролята на хигиената тук. В рамките на останалите съдържателни ядра, човешкият организъм е имплементиран в организмовия свят – приложен е еволюционния подход при анализа на връзки и зависимости в структурно-функционален план (в това число и по отношение здравето на човека).

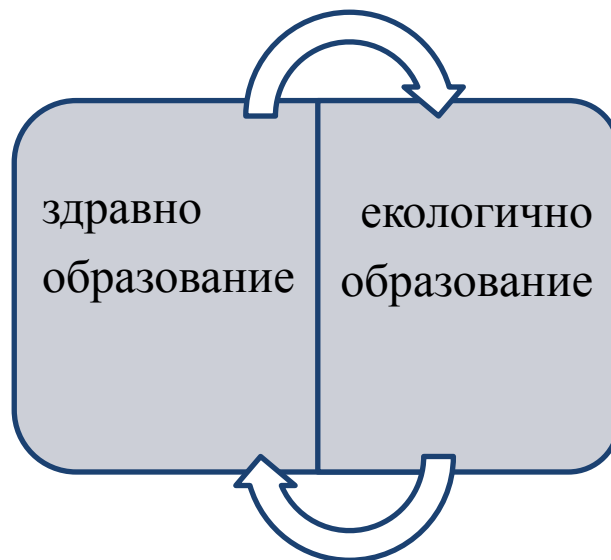
Базисни когнитивни умения, предмет на формиране са: *назовава, описва и посочва, разпознава, сравнява, прилага, анализира*. Прави впечатление „обхващането“ на следващи по таксономични равнища умения – приложение и анализ. Знанието за здравето е включено в състава на йерархия от умения, които всъщност предпоставят възможността за решаването на по-сложни класове задачи, възникващи в хода на когнитивната и практическата дейност на човека. Принципно чрез уменията, се диагностицира степента на усвоеност на знанието за здравето на човека – днешните учещи се са бъдещите граждани на обществото ни. По такъв начин знанията, уменията и включени в тях отношения, отправени към здравето на човека, могат да бъдат обект на диагностика и оценка във всеки един от етапите на средното училище.

По отношение на останалите предмети, включени в прогимназиален и гимназиален етап: „Химия и опазване на околната среда“ и „Физика и астрономия“, знанието за здравето

може да бъде анализирано през призмата на влиянието върху човека на различни природни явления и процеси – електричество, радиоактивност, светлина, движение, енергетични преходи. Ключова роля тук имат интегралните (интердисциплинни) понятия, за които стана дума по-горе. Тези интегрални понятия като елементи на знанието са част от съдържателните ядра „От атома до Космоса“, „Електричество“, „Светлина“, „Движение и сили“, „Енергия“, „Наблюдение, експерименти, изследване“.

В рамките на гимназиален етап, степен на образование – средна, културно-образователната област „Природни науки и екология“, разбирането за интегралност при тълкуването на обекти, процеси и явления се запазва. Здравето на човека преобладаващо присъства в полето на предмета „Биология и здравно образование“, като част от съдържателни ядра „Биосфера (макросистема – структура и процеси)“, „Клетка (Микросистема – структура и процеси), Многоклетъчен организъм (Мезосистема – структура и процеси), „Биологична еволюция“ и „Наблюдения, експерименти, изследвания“. Тези ядра „рамкират“ учебното съдържание за първо и второ равнище на обучение, в зависимост от съответния хорариум за тази образователна степен.

Тук знанието за здравето на човека се търси в припокриващия се срез на науките (научното знание) цитология, биохимия, генетика, екология, опазване на околната среда и т.н. Анализът се свежда до тълкуването на човека като един микросвят, част от глобалния свят – макросвета, представящ съгласуваността и взаимосвързаността на факторите, които му влияят и чрез които той може да функционира в качествено различна същност. Основната съдържателна линия, която се откроява в Стандартите за учебно съдържание за културно-образователна област „Природни науки и екология“, „обвързва“ знанието за здравето с разбирането, че човекът е продукт на биологичната и социалната еволюция. На преден план са изведени различни аспекти, резултат от това разбиране, сред които необходимостите от намесата му за осигуряване на устойчиво развитие на планетата в бъдеще, в това число и чрез изграждане на екологично отговорно поведение. По този начин здравното образование следва да бъде разбирано в смисъла на екологичната образованост на учениците, на база преките и опосредствани взаимоотношения между здравето на човека и неговата среда – фиг. 1:

Фиг. 1. Взаимоотношения „здравно образование – екологично образование“

Извън буквалното „разполагане“ на здравното образование в Стандартите за учебно съдържание за културно-образователната област „Природни науки и екология“ и тяхната плуралистична същност от една страна, а от друга – интерпредметния концепт за съществуването на самите Стандарти, измеренията на здравната образованост на учениците

могат да бъдат търсени в Стандартите за учебно съдържание по предметите от други културно-образователни области. По-долу са представени някои примерни аспекти на здравното образование в съответните области както следва:

- културно-образователна област „Български език и литература“ – по отношение нравствените измерения на здравната образованост: ценностите на родовия свят, националната идентичност, общочовешкия морал;
- културно-образователна област „Чужди езици“ – по отношение комуникативните измерения на здравната образованост: общуване с хора, принадлежащи към други културни и езикови общности, в ситуации, надхвърлящи рамките на родноезиковата среда;
- културно-образователна област „Математика, информатика и информационни технологии“ – по отношение изграждане фундамента на здравната образованост, а именно формиране на логическо мислене, формулиране на логически аргументи и изводи, паралелно с използване на методи и средства за представяне, анализ, интерпретиране и пренасяне на данни;
- културно-образователна област „Обществени науки и гражданско образование“ – по отношение социокултурната представа за съвременния човек и разбирането за „включеността“ на здравето в системата от индивидуални и обществени ценности;
- културно-образователна област „Изкуства“ – по отношение влиянието върху афективното начало на психиката на човека и разбирането за здравето като единство на емоция и когниция;
- културно-образователна област „Бит и технологии“ – по отношение присъствието на технологиите и влиянието на материално-битовата среда върху здравето на човека;
- културно-образователна област „Физическа култура и спорт“ – по отношение необходимостта от здравословен начин на живот на човека и влияние върху неговото телесно (физическо) здраве.

Без претенции за изчерпателност, тези аспекти на знанието за здравето на деца и подрастващи, са илюстрации за проекциите на здравната образованост, за възможността да бъдат търсени възможности за образование, насочено към здравето извън конкретното разбиране за специфично предметно знание.

Заклучение

Поставянето на здравето на човека в полето на образоваността е сред ключовите необходими, предвид множеството измерения на проблема „здравна образованост“. Нормативното детерминиране на здравното образование, чрез предстоящо въвеждане на Стандарти за здравно образование, е необходима стъпка по посока преодоляване на съществуващите недостатъци в практиката. Тук важният въпрос е какъв инструментариум ще осигури това – предизвикателство, обвързано с последващи резултати.

Литература:

1. Костова З., В. Ишев, 2000. Здравно образование. Изд. Просвета, С.
2. Методология и технология за създаване на държавните образователни изисквания (ДОИ), 2000. Станев, С. (ред). София: Национален институт по образование, МОН.
3. Angelova, S., 2013. Possibilities for Skills Forming by Biological Education. Chemistry: Bulgarian Journal of Science Education, 22, 388-404 [In Bulgarian].
4. Jourdan, D., 2011. Health education in schools. The challenge of teacher training. National Institute for Prevention and Health Education.

Science & Technologies

5. Health & Human Performance, McGraw-Hill Education: www.mcgraw-hill.com.sg
6. Стандарти за учебно съдържание: www.mon.bg